

Középiskolások iskolázási útjai a kilencvenes években

A kilencvenes években az oktatási rendszer komplexebbé vált és több választási lehetőséget kínál, mint korábban, az egyéni igényeket mégsem képes teljes mértékben kielégíteni. Ezért megindult a tanulási utak individualizálódása a rendszer keretein belül. Ennek a folyamatnak a föltérképezéséhez igyekszik hozzájárulni a középiskolai oktatásban tanulók és ott végzetek iskolai útjáról szóló elemzésünk.

A kilencvenes évek hazánkban a gazdaság, a munkaerőpiac átalakulásának, illetve az oktatási expanzió, az oktatási rendszer szerkezeti átalakulásának az ideje volt. Nemzetközi tendenciák elemzése azt mutatja, hogy az iskolázással összefüggő hazai változások a fejlett országokban általában meglévő tendenciákat követik. A legtöbb fejlett országban megfigyelhető az iskolában eltöltött idő meghosszabbodása az iskolázottság – jövedelemben, állásbiztonságban is kifejezhető – gazdasági megtérülésének és a tanulás iránti társadalmi igény növekedése következtében. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető az oktatás általános szakaszának meghosszabbodása és a specializáció kitöltődése, valamint a tanulás és a munkába állás között eltelt szakasz meghosszabbodása. Megfigyelhető az is, hogy a tanulói, illetve a pályautak linearitása is némileg változóban van, azaz hogy a tanulás és a munka nem feltétlenül egymást követi az életpálya során, hanem gyakran egymással párhuzamosan, vagy egymással váltakozva fordul elő. Mindezzel összefüggésben több fejlett országban az oktatási rendszer fő tövábbhaladási irányain átvezető 'királyi' utak kizárólagossága és egyértelműsége is megkérdőjeleződött, s sokféle legitim tanulási út léte vált párhuzamosan lehetségessé. (From Initial..., 2000)

Magyarországon ezek a folyamatok nagyon gyorsan mentek végbe, mintegy másfél évtized alatt. Az oktatási rendszer ez idő alatt szintén radikálisan átalakult, ami részben öka volt az iskolázás kiterjedésének. Az oktatási rendszer strukturális átalakulásáról ez időszakban elmöndható, hogy nem mindig világos oktatáspolitikai szándékok, tudatos törekvések mentén zajlott, hanem nagyjából spontán módon, társadalmi, gazdasági és intézményi érdekek összegződésére vezethető vissza (Jelentés a közoktatásról 2000, 2003), részben jogszabályi változások következménye volt (NAT, OKJ, tankötelezettség 16, majd 18 éves körig történő meghosszabbítása). A kilencvenes évek oktatási expanziója és szerkezeti változásai következtében a tipikus tanulói utak mindkét középiskolai programban jellemzően egy-két évvel hosszabbak lettek. Mellettük megjelentek olyan nem tipikus tanulási útvonalak is, melyek nem (csak) az adott program elsődleges célját követik, hanem egyéni célok mentén főmálódva azóktól eltérő módon alakulnak, s más kimenethez vezetnek. Ez a tendencia azt mutatja, hogy bár az oktatási rendszer komplexebbé vált és több választási lehetőséget kínál, mint korábban, az egyéni igényeket mégsem képes teljes mértékben kielégíteni, ezért megindult a tanulási utak individualizálódása a rendszer keretein belül. A tövábbhaladási folyamatok különböző aspektusaival több elemzés is foglalkozik (például Andor, 2000; Lannert, 2003; Liskó, 2004; Semjén, 2005; Kertesi és Varga, 2005), a változás mértékéről, hatásáról és az érintett csőpörtökről azonban még viszonylag kevés információ áll rendelkezésre. Elemzésünk az OKI Kutatási Központjában 2005-ben végzett *Tanulói utak elemzése* című projekt keretében készült.

A két középiskolai prôgramban a tipikus tanulási útvonalakat érintô váltôzások az alábbiak voltak: A gimnázium hagyományôs 4 évfolyamôs, elsôsôrban továbbtnulásra felkészítô prôgramja mellett a kilencvenes évek elejétôl a 6 és 8 évfolyamôs gimnáziumi ôsztályok indulásával körâbbi beiskolázási pöntök nyíltak 10 és 12 éves körban. Más gimnázium-típusokban (például körâbban a kéttannyelvû gimnáziumokban, újabban a nyelvi elôkészítô évfolyamokban) a tanulók számára a 0. évfolyam jelentett egy évvel hosszabb tanulást. A gimnáziumi ôktatásban résztvevők aránya jelentôs mértékben növekedett a vizsgált idôszakban a középiskolai expanzió következtében: 21 százalékról (1990/91) 31,6 százalékra (1999/2000) nôtt az általánôs iskolában végzetek körében a gimnázium 9. évfolyamára lépők aránya. (*Lannert és Mártonfi, 2003*)

A szakközépiskola 4 évfolyamôs, érettségire, illetve munkaerôpiaci beilleszkedésre elôkészítô prôgramja az általánôs képzés 16 éves korig történô meghosszabbodása és a szakképzés kezdetének érettségi utánra tôlódása következtében a kilencvenes évek második felében – adótt szakma képzési idejétôl függôen – 1–3 évvel meghosszabbodótt. A szakközépiskolai ôktatásban résztvevők aránya szintén jelentôs mértékben növekedett a vizsgált idôszakban a középiskolai expanzió következtében: 27,5 százalékról (1990/91) 39 százalékra (1999/2000) nôtt az általánôs iskolában végzetek körében a szakközépiskola 9. évfolyamára lépők aránya.

Elemzésünkben – egy másödelemzés segítségével – arra vállalkoztunk, hogy megpróbáljuk rekonstruálni a két középiskolás tanulói csöport iskolázási útját a kilencvenes években, s választ keressünk arra, hogy mi is történt ebben az évtizedben a tanulói, tanulási utak felôl nézve. (1) A másödelemzés során az Ifjúság 2000 vizsgálat adatainak másödelemzésére építettük, amely 8000 15-29 éves fiatal részletes, egyéni szintû adatait tartalmazza. A fiatalok körében iskolázottság szerint különítettük el a csöportokat egymástól: külön elemeztük a középiskolát végzetek, a szakiskolai végzettséggel rendelkezők és az annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők iskolai pályáját, valamint a kistelepeúléseken élők iskolázási útját. (2) Jelen vizsgálat célja annak megismerése volt, hogy a kilencvenes években hogyan váltóztak – részben a középiskolai expanzió nyomán – az egyes iskolatípusokba kerülô csöportok, iskolázási útvonalaik, döntéseik és nem utolsôsôrban az ezekkel összefüggô továbbtnulási és munkaerôpiaci esélyeik. A vizsgálat feltáró jellegű, azaz nem volt elsödlees célunk az összefüggések teljes mélységének feltárása, inkább csak a förmális iskolázást egységes folyamatként értelmezô kérdések felvétele és az iskolázási utak ilyen folyamatként történô leírása az egyes kiválasztott iskolázási csöportok esetében.

A középiskolások

Az 1990-es évtized a középiskolai expanzió évtizede volt, az ôktatásstatisztikai adatok azt mutatják, hogy a 8. évfolyamról kilépô tanulónépeség körében a középiskolai beiskolázás az évtized eleji 48,6 százalékról (1990/91) az évtized végére 70,6 százalékra (1999/2000) nôtt. A tendencia a tanulói adatokból is kitünik: a középiskolát végzett, illetve a középiskolában tanulók együttes csöportja egy igen jelentôs, s növekvô arányú csöportot alkot. (1. táblázat) A két csöport méretének váltózásával feltételezhetô volt, hogy összetételük is váltózott a vizsgált idôszakban – s egyben feltehető volt az is, hogy ezzel váltózott az iskolarendszeren átvezetô útjuk, és az esélyeik is.

Feltételeztük, hogy a középiskolások két nagy csöportjának létszámnövekedése hatásal volt társadalmi összetételükre is, azaz társadalmi értelemben mindkét csöport nyitottabbá vált. A tendenciák érzékeltetésére mind a gimnazisták, mind a szakközépiskolások esetében összehasonlítottuk a még tanuló és a már befejezett iskolával rendelkezők családi hátterére és szülei iskolázottságára vonatközô adatokat. (2. táblázat) A szakközépiskolát végzetek körében a fiatalok egyharmadának apja rendelkezik legalább érettségi-

vel (a még tanulóknál több mint harmada), a többiek apjának ennél alacsonyabb az iskolai végzettsége. A gimnazisták esetében a helyzet kiegyensúlyozottabb, amennyiben több a legalább érettségivel rendelkező apa. Ugyanakkor nagyobb a különbség a még tanulók (vagyis a fiatalabb körsztyál) és a már érettségizettek apái között. Ez azért figyelemre méltó, mert cáfolja azt a várakozást, hogy a középszintű iskolai expanzióval szélesedik az egyes középszintű iskolai csoportok társadalmi bázisa. Úgy tűnik, ez általánosságban nem igaz a kilencvenes években gimnáziumban tanulóakra, mivel ebben az időszakban a középszintű iskolai expanzió inkább a szakközépszintű iskolák, mint a gimnáziumok bázisán ment végbe, sőt a gimnáziumok rekrutációs köre még be is szűkült is valamelyest a szerkezetváltás következtében. A gimnazisták esetében a két csoport közötti távolság a szülők iskolázottságát tekintve inkább nőtt, mint csökkent.

1. táblázat. Legmagasabb elért iskolai szint (már megszerzett vagy folyamatban lévő iskolai végzettség) az egyes korcsoportok esetében (%) * technikummal együtt

	Korcsoport		
	19–24 éves N=3362	25–29 éves N=2862	Átlag N=8000
Max. 8 általános	10,3	13,9	11,6
9–10. osztály	0	0,1	0,4
Szaktanulmányozó, szakközépszintű	27,2	35,5	28,4
Szakközépszintű*	16,3	17,1	20,4
Gimnázium	11,6	11,0	15,9
Technikum	6,8	4,1	4,8
Főiskola	16,6	10,7	11,0
Egyetem	10,9	7,0	7,3
Középszintű iskolák együtt*	34,7	32,2	41,1
Legalább középszintű iskolák együtt	62,2	49,9	59,4
Együtt	100,0	100,0	100,0

2. táblázat. A szülők iskolázottsága az egyes középszintű iskolai csoportokban, 2000

A gyerek iskolázottsága	Apák		Anyák	
	Érettségi alatt	Legalább érettségi	Érettségi alatt	Legalább érettségi
Szakközépszintűben tanul	62,3	37,4	47,7	52,3
Befejezett szakközépszintű iskolák	66,9	33,1	53,2	46,8
Gimnáziumban tanul	40,2	59,7	29,1	70,9
Befejezett gimnázium	54,6	45,5	44,5	55,4
Felsőfokú tanul	34,2	65,8	22,6	77,4
Befejezett felsőfokú	34,6	65,4	23,5	76,5

A nemek aránya a mintában kiegyensúlyozott, az egyes középszintű iskolából induló csoportok esetében azonban némileg eltérő. Egyedül a még szakközépszintű iskolában tanulók körében figyelhető meg, hogy a fiúk túlsúlyban vannak, a többi csoport esetében a lányok aránya többé-kevésbé meghaladja a fiúkét. (3. táblázat) A lányok aránya a legmagasabb a befejezett gimnáziumi végzettséggel rendelkezők körében, az adatfelvétel idején gimnáziumba járók között már valamivel kisebb az arányuk. Hasonló különbség van a felsőfokú végzettséggel rendelkező és felsőfokú oktatásban tanuló csoportok között: a még tanulók körében kiegyensúlyozottabb a nemek aránya, mint a már befejezett végzettséggel rendelkezők között. A befejezett végzettséggel rendelkezők és a még tanulók adatai közötti különbség azt mutatja, hogy némileg változóban van a középszintű iskolák tanulóinak nemi összetétele: a gimnázium már nem a „lányok iskolatípusa”, a program iránt megnőtt az érdeklődés a fiúk körében is. A szakközépszintű iskolában is eltűnően van az enyhébb lánytöbbség, a nemek aránya ugyan a fiúk irányába tolódik el, de egyben kiegyenlítetnek is

mönndható. Mindez feltehetően összefügg a középfőkön a szakképzés kezdetének kitölődésével és helyzetének elbizonytalanodásával, valamint a felsőföki expanzióval megnyíló továbbtanulási lehetőségekkel, ami a fiúk jelentős részét is a felsőföki tanulás irányába kezdte terelni.

3. táblázat. A nemek aránya az egyes középiskolai csoportokban, 2000

	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Együtt</i>
Szakközépiskolában tanul	52,4	47,6	100
Befejezett szakközépiskola	44,5	55,5	100
Gimnáziumban tanul	42,4	57,6	100
Befejezett gimnázium	34,2	65,8	100
Felsőföki tanul	46,4	53,6	100
Befejezett felsőföki végzettség	40,6	59,4	100
Átlag	44,1	55,9	100

A lakóhely szerinti összetétel elemzése szintén sajátös különbséget mutat a gimnázium és a szakközépiskola tanulói között, ha a még tanulók adatait is vizsgáljuk. A gimnazisták körében a nagyvárősbán (fővárősbán és megyeszékhelyen) élők aránya meghaladja a kisebb településeken (kisvárősbán és a községekben) élő fiatalok arányát, míg a szakközépiskolákban tanulók között egyértelműen az utóbbiak vannak többségben (70 százalék). A befejezett végzettséggel rendelkezők és a még tanulók adatai közötti különbség azonban átrendeződést sejtet ebben a vonatközásban is: míg a szakközépiskolások körében nőtt a még tanulók esetében a kisvárősi vagy községi közegben élők aránya a már kilépett csöppörthöz viszonyítva, addig a gimnazisták esetében ellenkező irányú változás figyelhető meg ebben a vonatközásban, a körükben a budapestiek aránya növekedett és a községben élőké csökkent. Mindez arra enged következtetni, hogy bár a két középiskolai csöppört tanulói összetétele a változásök következtében némileg átrendeződően van, de ez elmarad a feltételezett változástól. A két csöppört, a 'gimnazisták' és a 'szakközépiskolások' a változásökkel párhuzamosan egymáshöz néhány vonatközásban (pl. nemek szerinti összetétel) közeledően vannak, más, nem kevésbé föntös szempöntök mentén vizsgálva azonban nem tapasztalható közeledés, söt inkább távolódott a vizsgált időszakban egymástól (például szülői háttér, lakóhely szerinti összetétel).

Középiskolások és iskolázási utak

A fiatalok tanulással, iskolázással töltött idejének döntő részét a förmális öktatási rendszer különböző szintű, illetve típusú öktatási prögramjaiban való részvétel teszi ki a tanulási utak meghatározó mértékben az öktatási rendszer által kijelölt útvonalakhoz kapcsolódnak. Ezen túlmenően azonban természetesen a más tanulási förmákban való részvétel is igen gyaköri, a tanulás különböző förmái és szinterei a gyakorlatban nem válnak el élesen egymástól. Elemzésünkben lehetőség nyílt a förmális öktatásban való részvétel mellett a nem förmális öktatásban való részvétel elemzésére is, valamint az egyes öktatási szintek közötti átmenet néhány sajátösségének elemzésére. Bár a tanulók iskolai útjának pöntös követése csak egy tanulói szintű követési rendszerben lenne maradéktalanul lehetséges, a rendelkezésünkre álló adatök lehetőséget adtak egy közelítési kísérletre, könkretabban az egyes középiskolai csöppörtök (3) förmális iskolai útjának, azaz a förmális öktatási rendszerhez kapcsolóuló szervezett tanulási förmákban történő tanulási útvonalak rekonstruálására. (4) Az általunk vizsgált iskolai és életköri csöppörtök esetében mindenekeelőtt megvizsgáltuk a tanulási út sörán érintett iskolák számát, és azt a kérdést, hogy jellemzően hány öktatási intézmény látögatását vagy elvégzését jelentette számukra a förmális iskolarendszeren átvezető út. (5) Az iskolai útvonalakat az egyes középiskolai csöppörtök esetében külön elemeztük.

A szakközépszintűsítés főmális iskolai útja jellemzően két vagy három intézményben való tanulást jelent. Döntő többségük (88 százalék) eleve szakközépszintűsítésbe került az általános iskola után, 8 százalékuk azonban először szakmunkásképzőbe lépett, s onnan ment tovább szakközépszintűsítésbe (róluk nem tudjuk, hogy befejezett szakiskolai végzettséggel rendelkeztek-e vagy sem), illetve 3 százalék először gimnáziumi oktatásba kapcsolódott be. A szakközépszintűsítés később, harmadik lépésben választók aránya 12,9 százalék, ők feltehetően a körrekezes utat követők (másik szakközépszintűsítésben szakképzési évfolyamokon tanulók a vizsgált időszakban még nem lehettek jelentős számban). A harmadik intézményváltást követően még a tanulóknak csaknem a fele az iskolarendszerben volt, az ezen a ponton felsőfokú oktatásba (nagyobbrészt főiskolára) kerülők aránya 15 százalék, középfokú, de jelentős a középfokú vagy technikumban tanulóké is. A következő lépés már csak a tanulók egytizedére terjedt ki, ezek nagyobb részben (6 százalék) felsőfokú tanulmányokba kezdtek, 3,4 százalékuk középfokú tanult. (4. táblázat)

4. táblázat. A szakközépszintűsítés főmális iskolarendszeren átvett útjai

	1. N=1628	2. N=1630	3. N=294	4. N=25
Ált. iskola	99,8	0,6		
9–10. évfolyam		0,2	0,1	
Szmképző		8,0	4,2	0,8
Szakközépszintűsítés		88,4	12,9	1,4
Gimnázium		2,9	0,9	0,4
Technikum			11,6	0,8
Főiskola			12,0	4,6
Egyetem			3,5	1,9
Ph.D képzés				0,3
Pószgraduál.				0,2
Válasz együtt	99,8	99,3	45,5	10,4
Nincs válasz	0,2	0,7	54,5	89,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A gimnazisták iskolai pályafutása mindenekelőtt a főmális oktatási rendszerben való tartósabb tanulásban különbözik a szakközépszintűsítésétől: jellemzően két vagy három iskola látogatását, s a rendszerben való hosszabb bennmaradás után felsőfokú végzettséggel való kilépés növekvő valószínűségét jelentette a kilencvenes években. A gimnazisták a szakközépszintűsítéssel összehasonlítva mintegy 15 százalékkal magasabb arányban tanultak a középfokú oktatásba a főmális oktatási rendszerben. A csőpört túlnyomó része (87 százalék) szintén eleve gimnáziumba lépett, egytizedük azonban szakmunkásképzőben, 1 százalék szakközépszintűsítésben kezdett. A harmadik iskola 38,6 százalékuk számára felsőfokú tanulmányokat jelentett, de 15 százalék számára középfokú, ezen belül 13,2 százalékuk későbbre halasztott gimnáziumi tanulmányokat, 6,7 százalék számára középfokú szakmatanulást. A gimnazisták körében ezen a ponton is jelentős (a szakközépszintűsítésnél megfigyelhetőnél jelentősebb) a szakmunkásképző iskolába járók aránya, ők feltehetően gimnáziumi tanulmányaikat követően kapcsolódtak be a középfokú szakképzésbe. Negyedik oktatási intézményben való tanulás már csak alig több mint egytizedük esetében fordul elő, ez 8,3 százalékban felsőfokú továbbtanulást, 1 százalékban Ph.D vagy pószgraduális tanulmányokat jelent. Ötödik iskola előfordulása már csak egy töredéket jellemez, s döntően szintén felsőfokú tanulmányokhoz kapcsolódik.

A főmális oktatási rendszeren belül a tanulók két fontos átmeneti ponton haladnak keresztül, az általános iskola és a középfokú oktatás, valamint a középfokú és a felsőfokú oktatás között. A tanulói utak szempontjából mindkét átmeneti pont egyben fontos döntési pontot jelent, ahol sok szempontból eldől a tanulók további iskolázási sorsa, de egyben a módosításokra is lehetőség nyílik – igaz, némi késedelemmel. Középszintűsítésbe a fiatalok

5. táblázat. A gimnazisták formális iskolarendszeren átvett útja

	1. N=1265	2. N=1266	3. N=381	4. N=43	5. N=5
Ált. Iskola	99,9	0,7	0,1	0,1	
9–10. évfolyam		0,2	0,0		
Szakképző		11,0	3,7	0,5	
Szakközépisk.		1,2	3,0	0,6	0,1
Gimn.		86,8	13,2	1,1	0,2
Technikum			1,6	0,4	
Főiskola			21,5	4,4	0,5
Egyetem			17,1	3,9	0,7
Ph.D képzés			0,1	0,3	
Pósztagrad.			0,1	0,7	0,3
Válasz együtt	99,9	100	60,5	12,1	1,8
Nincs válasz	0,1		39,5	87,9	98,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

86–90 százalék a közvetlenül az általános iskola után lépett, kerülő – döntően a szakiskolán, kisebb részben más középiskolai programon át vezető – úton 10–14 százalék jutott be a középiskolába. A bekerülés elsősorban valamivel könnyebb volt a szakközépiskolákba, s nehezebb a gimnáziumokba, feltehetően ezzel függ össze, hogy kerülő út valamivel nagyobb arányban figyelhető meg a gimnázium esetében. Az egyes körösszűrtök között azonban különbség is megfigyelhető: a 20–24 évesek körösszűrtjében a 25–29 évesekhez képest megnőtt a későbbi bekapcsolódók száma a középiskolákba, ez feltehetően annak következménye, hogy ekkor derült ki a szülők és a tanulók számára, hogy a szakmunkásbizonyítvány önmagában nem feltétlenül elég az elhelyezkedéshez. A 15–59 évesek között – akik a kilencvenes évek második felében léptek a középfokra – már többen tudtak közvetlenül a középiskolába bekerülni mindkét programtípus esetében. (6. táblázat)

6. táblázat. Szakközépiskolába és gimnáziumba kerülés

	4 évf. gimnázium				Szakközépiskola			
	15–19 éves	20–24 éves	25–29 éves	átlag	15–19 éves	20–24 éves	25–29 éves	átlag
Ált. Isk. után közvetlenül	89,1	82,6	85,3	85,7	92,0	87,5	90,0	89,7
9–10. évfolyam, szakiskola v. középiskola után közvetlenül	5,5	15,6	14,0	11,5	2,7	11,4	8,5	7,5
9–10. évfolyam, szakiskola később	5,4	1,9	0,8	2,8	5,3	1,1	1,5	2,7
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A következő iskolafokozatra, a felsőoktatásba még nehezebb a bejutás, ezt mutatja, hogy a felsőfokra való átlépés esetében a középiskolai beiskolázásnál alacsonyabb a közvetlenül, egy lépésből bejutók átlagos aránya. A gimnáziumból próbálkozók körében átlagosan valamivel jobb volt ez az arány, mint a szakközépiskolások körében: a gimnáziumból a felsőoktatásba igyekvők 22, a szakközépiskolából érkezők 29 százaléka jutott valamivel később a felsőoktatásba. Nagyobb az egyes körösszűrtök között a különbség, a váltás egyértelműen a könnyebb bekerülés irányába mutat: míg a 25–29 éves gimnazisták csak 70 százaléka jutott be azonnal a felsőoktatásba, a 20–24 éveseknek már 81, a 15–19 éveseknek már 95 százaléka. A szakközépiskolások esetében hasonló a tendencia, de a körösszűrtök közötti különbség igazán markáns a két fiatalabb körösszűrt között jelenik meg. (6) A látványos javulás a felsőfokra való bekerülési esélyekben nyilvánvalóan a felsőfokú expanzió következménye, ami mindkét középiskolai körösszűrt számára jelentős esélynövekedést jelentett. Az adatokból úgy tűnik, a felsőfokú expanzió elsősor-

ban a gimnazisták esélyeit javította közvetlenül, a középiskola utáni közvetlen bejutás tekintetében a szakközépiskolások körében valamivel fokozatosabb javulás figyelhető meg, ami részben később, s gyakran kerülőúton tudott érvényesülni. A szakközépiskolások esetében igen magas azok aránya is, akik már a középiskolát is később végezték el, így a felsőfokú továbbtanulási döntés is későbbre tevődött náluk. (7. táblázat)

7. táblázat. Szakközépiskolából és gimnáziumból felsőoktatásba kerülés útjai

	4 évf. Gimnázium				Szakközépiskola			
	15-19 éves	20-24 éves	25-59 éves	Átlag	15-19 éves	20-24 éves	25-59 éves	átlag
Középiskola után közvetlenül	95,0	81,2	70,3	77,6	89,7	71,4	66,2	71,4
Középiskola után később	3,3	14,5	23,7	17,5	5,6	8,6	6,4	7,6
Későbbi középiskola után később	1,7	4,8	6,1	4,9	4,7	20,0	27,5	21,0
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A főmális iskolai utakön kívül létezik számös más, nem főmális tanulási lehetőség is, amit az iskolai vagy iskolán kívüli különórák kínálnak. A különórákra járás a tankötelezettség időtartamán belül kiegészíti, pótolja, korrigálja a főmális öktatás hiányösságait (pl. a nyelvöktatás esetében), erősíti a tanulót némely tanulmányokban (például felzárkózást jelent a többiekhez vagy felkészítést a továbbtanulásra), de akár alternatív tanulási útvonalat is kirajzölhat egyes tehetségesebb tanulók számára a főmális öktatáshöz képest (elsősorban művészeti pályákön). Az iskolai vagy iskolán kívüli nem főmális (szakköri, tanfolyami stb.) tanulás jellemző területei között gyaköri a spört is a tanulmányi vagy a különbözö készségek, képességek kipróbálására alkalmas tevékenységek mellett.

Az általánös iskolai tanulmányök alatt a különórákra járás átlagösan is gyaköri volt a kérdezett tanulók körében, s ez még gyaköröbba vált a fiatalabb körösztályban: a 25–29 évesek körében még egyharmad körüli arány figyelhető meg, ez 50 százalék körüli arányra nött a legfiatalabbak körében. Az általánös iskolai különórákra járás különösen gyaköri volt az általunk vizsgált középiskölás csöpörtökönál, s esetükben is megfigyelhető az életkörral fördítött arányú növekedés. A továbbtanulással való összefüggést sejteti az a különbség is, högy a felsőfokú tanulmányokban érintett fiatalöknek már az idősebb csöpörtjái is jelentös arányban vettek részt általánös iskolai különórákban (a hetvenes évek végén, nyölcvenes évek első felében), a másik két középiskölás csöpörtön belül a fiatalabbak körében jelentös az aránynövekedés. A középiskölai tanulmányök mellett a különórák súlya már csak a továbbtanulás felé törekvök esetében figyelhető meg, a másik két csöpörtönál aránya alatta marad az általánös iskolai különóráknak, növekedés a fiatalabb körösöpört esetében csak a gimnazistáknál figyelhető meg. (8. táblázat)

8. táblázat. A különórákra járók aránya az általánös iskolában és a középiskölában elért iskolai szint és életkor szerint, %

	Kérdezett isk.	15–18 éves	19–24 éves	25–29 éves
Általánös iskolai különórák	Szakközép	50,8	43,0	37,9
	Gimnázium	60,7	43,9	41,9
	Felette	43,5	56,1	56,4
	Átlag	48,8	40,6	35,2
Középiskölai különórák	Szakközép		31,5	32,4
	Gimnázium		37,1	32,9
	Felette		60,4	60,4
	átlag		32,9	26,8

Ha azt vizsgáljuk, högy mit tanultak konkrétan a különórákön a fiatalök, akkor az általánös isköla esetében a spört, az idegen nyelv, a zene és a számítástechnika területei raj-

zöldnnek ki, mint jellemzően különóra keretében megerősített képességek, azaz az általánosabb készségfejlesztés és a szűkebb tanulmányi célú tanulási főrmák közel hasonló arányban fordulnak elő. A középiskolai tanulmányok mellett a különórára járok legnagyobb részben idegen nyelvet tanulnak, de a felsőfőkig jutottak esetében számottevő ezen kívül a matematika és a spört, valamint a felvételi előkészítő is. A középőfőkőn láthatóan a nem főrmális őktatásnak már a tanulmányi, s ezen belül is a tővábbtanulást előkészítő funkciója kerül előtérbe. Erre engednek következtetni a csőpörtők között megfigyelhető különbségek is, s a tővábbtanulásban inkább érintett tanulók körében megfigyelhető felvételi előkészítő, matematika és idegen nyelvtanulás is. (9. táblázat)

9. táblázat. Általános iskolai és középiskolai különórák (%)

Különórák	Általános iskolás kori különórák			Középiskolás kori különórák		
	Szakközép-iskolába	Gimnáziumba	Felsőfőkőra	Szakközépiskolába	Gimnáziumba	Felsőfőkőra
	járók esetében			járók esetében		
Matematika	8,8	10,8	10,5	5,1	5,7	15,5
Számítástechnika	10,3	9,7	9,5	5,8	3,8	9,6
Term.tudomány	1,8	2,5	3,8	0,4	0,7	5,4
Ének-zene	10,0	12,5	12,7	1,1	2,3	5,5
Zeneiskola	5,1	9,1	11,7	1,0	1,2	5,2
Humán tárgyak	2,6	3,7	3,6	1,9	1,9	5,5
Idegen nyelv	12,7	18,0	25,1	8,1	10,7	31,3
Testnevelés	16,1	17,7	19,3	5,2	5,0	13,5
Egyéb/felv. Előkészítő	6,5	6,4	6,5	2,0	2,4	17,2

Az idegen nyelvtudás és a nyelvvizsga és a vizsgált évtizedben feltehetően jórész az iskolán kívüli tanulás eredménye – a felvételin szerezhető többletpontok révén befolyással van tővábbhaladási és az iskolázási esélyekre is. A nyelvtudás a vizsgált évtizedben általánosságban is növekedett, a fiatalabb körcsőpörtők nagyobb eséllyel beszéltek idegen nyelven az évtized végén, mint az elején. Ezen túlmenően is van azonban különbség az egyes, általunk vizsgált csőpörtők között, ha a beszédképességet és a nyelvvizsga létét együtt, s nyelvenként elkülönítve elemezzük. Mindhármas vizsgált csőpörtőben számottevő a nyelvismeret, s ezen belül jelentős a nyelvvizsgával nem rendelkező, de nyelvet (saját állításuk szerint) beszélő fiatalok aránya is. A nyelvvizsgával igazolt nyelvtudás azonban úgy tűnik, csak a tővábbtanulásban érdekelt csőpörtők esetében számottevő, a szakközépiskolások számára ez jóval ritkább. Nyelvek szerint is figyelemreméltó a nyelvtudásban mutatkozó különbség: a szakközépiskolások körében a beszélt nyelv egyfőrma valószínűséggel lehet a német vagy az angol, a gimnazisták esetében az angolul tudók aránya jóval meghaladja a németül tudókét, igaz, ez a különbség nem tükröződik a nyelvvizsgákban. A felsőfőkő tanulmányokig jutók körében szintén az angolul tudók vannak tőbben, esetükben különbséget a középiskolai végzettséggel rendelkezőkhöz viszonyítva az jelent, hōgy ugrásszerűen megnőtt a nyelvvizsgával rendelkezők aránya. (10. táblázat)

10. táblázat. Idegen nyelvtudás és nyelvvizsga léte iskolai csoportok szerint

Nyelvtudás	Szakközépiskola			Gimnázium			Felsőfőkő		
	angol	német	egyéb	angol	német	egyéb	angol	német	egyéb
Beszélik	26,7	26,9	7,5	37,7	29,0	12,3	29,5	22,3	14,9
Nyelvvizsgája van									
Alapfőkő	3,6	2,5	4,8	4,0	6,2	16,7	8,3	7,7	12,4
Középőfőkő	1,5	1,3	0,5	5,4	4,5	0,7	19,8	11,2	5,0
Felsőfőkő	0,1	0,4	–	0,6	0,8	0,2	5,0	4,7	1,6

A középszintű iskolából kilépők munkaerő-piaci helyzete

A középszintű iskolai programokból kilépők továbbtanulási és elhelyezkedési esélyein is mérhető valamelyest az adott végzettség és felkészültség értéke a felsőoktatás és a munkaerő-piac felől nézve. A vizsgált időszakban látványosan nőtt a felsőfokú továbbtanulás irányába továbblépők aránya mindkét csőpörtben. Míg a szakközépszintűek között a 25–29 éveseknek még csak egyötöde került felsőfokú oktatásba, s a csőpört háromnegyede a munkaerőpiacra lépett, addig a 20–24 évesek már egyharmad körüli arányban kerültek a felsőoktatásba, néhány százalékuk pedig gimnáziumi érettségit szerzett. A gimnazisták esetében a tendencia más: esetükben már a 25–29 évesek körében is nagyobb arányúnak bizonyult a továbbtanulók aránya, mint az iskolarendszertől középszintű végzettséggel kilépőké, s ez a tendencia a fiatalabb, 20–24 évesek körében csak felerősödött. (11. táblázat)

11. táblázat. A két középszintű csoport legmagasabb iskolai végzettsége

	Szakközépszintű iskolások		Gimnazisták	
	20–24 évesek	25–29 évesek	20–24 évesek	25–29 évesek
Szakközép+techn	63,6	73,6	1,5	1,0
Gimnázium	3,7	4,2	38,8	47,0
Felsőfokú oktatás	32,7	22,2	59,7	51,9
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Bár az iskolarendszerben maradó aránya a fiatalabbak körében egyértelműen növekszik, a rendszerből kilépők iskolázottságuk s készségeik segítségével kell boldoguljanak a munkaerőpiacon. A középszintű végzettség kedvező munkaerő-piaci lehetőségeket nyújtott a kilencvenes években az adatok tanúsága szerint, ez a végzettség védeni látszik a munkanélküliség és az inaktivitás ellen, de ezen belül is nagy a különbség a csak középszintű és a felsőfokú végzettségűek helyzete között. (12. táblázat)

12. táblázat. Aktivitás az elért iskolázottság szerint (%)

A kérdéskör... ...	Ált. iskola N=927	Szakközép N=2272	Középszintű N=3254	Felsőfok N=1464	Együtt N=7917
Tanuló iskolarendszerben	12,2	13,3	45,5	62,7	35,6
Tanuló iskolarendszeren kívül	0,4	0,1	1,9	0,7	1,0
Gazdaságilag aktív	40,7	63,9	40,4	31,0	45,5
Gazdaságilag inaktív	31,0	13,7	8,2	4,3	11,7
Munkanélküli	15,7	8,8	3,9	1,2	6,2
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A középszintű végzettséggel rendelkező fiatalok egyharmadának első munkahelye a közszférában volt: ez valamivel jellemzőbb a gimnáziumi végzettséggel rendelkezőkre, mint a szakközépszintűekre, akik nagyjából inkább a magánszférában vállaltak állást, de legfőképpen a befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezőket jellemzi. A kérdésköri munkahelyet tekintve a középszintű végzettséggel rendelkezők már valamivel kisebb arányban dolgoztak a közszférában, de körükben nem a magánszférában alkalmazottként dolgozók aránya nőtt meg, hanem az önálló vállalkozóké. A befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a közszférában dolgozók aránya nőtt tovább a kérdésköri munkahelyet tekintve. (13. táblázat)

A munkaszerződés jellegét is vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy az első és a jelenlegi helyzetet összevetve mindkét (illetve mindháróm) csőpört esetében a jelenlegi munkahelyen nőtt a határozatlan idejű munkaszerződések aránya: a középszintű végzettséggel rendelkezők körében valamivel kisebb (a szakközépszintűek esetében 78,6-ról 86,4 százalékra, a gimnazisták esetében 74,2-ről 82,7 százalékra), a felsőfokú végzettséggel ren-

13. táblázat. Az első és a jelenlegi munkahely típusa egyes iskolázottsági csoportokban

Munkahely típusa	Bef. szakközépiskola		Bef. gimnázium		Bef. felsőfok	
	Első mh.	Jelenlegi mh.	Első mh.	Jelenlegi mh.	Első mh.	Jelenlegi mh.
Alkalmazott közszférában	31,7	30,0	35,2	30,6	57,0	60,8
Alkalmazott társas vállalkozásnál	43,2	40,8	36,3	35,4	29,6	27,1
Alkalmazott önállóknál	12,3	12,5	16,1	17,9	4,8	2,2
Alkalmi munkavállaló	1,0	0,7	1,5	0,8	1,3	-
Társas vállalkozás tagja	0,3	2,6	1,1	1,9	1,3	2,5
Szövetkezet tagja	0,5	0,4	1,1	0,2	-	-
Önállóan vállalkozó	1,9	5,3	2,6	7,9	2,2	2,9
Segítő családtag	0,5	0,5	0,7	1,3	0,4	-
Egyéb alkalmazásban lévő	7,7	6,5	5,5	4,0	3,5	4,1
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

delkezők esetében nagyobb arányban (63,5-ről 82,5 százalékra), de mindháróm csőpört az adatfelvétel idején nagyjából hasonló helyzetbe került e tekintetben.

Elégedettség, eredményesség, tanulás

A középiskolai végzettséggel rendelkezők elégedettségét vizsgálva szintén az iskolázottság elégedettséget növelő hatását tapasztaljuk, bár a 'részben igen-részben nem' típusú választ adók minden csőpörtben nagy arányban voltak. A legfeljebb középiskolát végzetek körében ennek ellenére az elégedettek nincsenek többségben, a szakközépiskolások körében az elégedetlenek és az elégedettek aránya kiegyenlítetnek mondható (17–18 százalékos körül), a gimnáziumi végzettséggel rendelkezők között éppenséggel az elégedetlenek vannak többben, mint az elégedettek (23,5 és 19,3 százalék). Az elégedettek egyértelműen csak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között kerülnek túlsúlyba: 30 százalékuk mondta magát valamilyen mértékben elégedettnak, s csak feleannyian (16 százalék) elégedetlenek. (14. táblázat)

14. táblázat. Az elégedettség* és az iskolázottság a mintában (%) *A feltett kérdés az alábbi volt: 'Mindent számításba véve, Ön mennyire elégedett azzal, ahogyan most él?'

	Befejezett szakközépiskola	Befejezett gimnázium	Befejezett felsőfok	Átlag N=4555
Egyértelműen elégedetlen	7,0	8,8	5,1	7,5
Túlnyomóan elégedetlen	10,5	14,7	11,0	10,4
Részben igen, részben nem	63,9	56,5	53,9	53,9
Túlnyomóan elégedett	11,1	13,7	22,1	17,7
Egyértelműen elégedett	6,5	5,6	7,7	9,7
Nem tudja, nem válaszol	0,5	0,4	0,2	0,4

Az elemzés során kísérletet tettünk a munkaerőpiaci és iskolai szempontból egyaránt eredményesnek (7) mondható csőpörtök vizsgálatára és iskolázottság szerinti összetételének megismerésére. A különböző iskolai végzettséggel kilépő csőpörtök esetében vizsgálva az eredményesség kérdését a csőpörtök között kismértékű különbségeket találunk. Az általunk alkalmazott váltózóval mérve a két csőpört helyzete közel esett egymáshoz, de a szakközépiskolások pályája valamivel kevésbé bizonyult eredményesnek, mint a gimnazistáké: bő kétharmaduk bár mind munkaerőpiaci, mind iskolázottsági szempontból eredményesnek bizonyult, egynegyedük nem böldögült. A gimnazisták 70 százaléka volt sikeresnek mondható mindkét szempontból, s csak 30 százalék nem böldögült. A felső-

főköt végzettek esetében 80 százalékra nő a sikeresek aránya, s csak 20 százalék a részleges kudarcot vallóké. (15. táblázat)

15. táblázat. A csoportok összetétele iskolázottság szerint, %

	Szakközépkisk.	Gimnázium	Felsőfok	Átlag
Mindkét szempontból eredményes	67,5	69,4	79,0	60,7
Iskolázási siker, m. erőpiaci kudarc	24,2	20,7	13,2	19,7
M.erőpiaci siker, iskolázási kudarc	6,8	7,0	6,4	11,6
Mindkét szempontból eredménytelen	1,5	2,8	1,4	8,0
Együtt N=4398	100,0	100,0	100,0	100,0

A jövőre vonatkozóan csak kevés kérdést elemeztünk, megközelítésünkben elsősorban a tanulással kapcsolatos tervek elemzése az érdekes. A tanulással kapcsolatos közeli tervek említése az élettervek között számottevő javulást mutat a 19–24 és a 25–29 éves körcsoport közötti összevetésben: a pár év különbséggel a közoktatásból kilépők esetében kétszeres különbséget mutat, a fiatalabbak körében az ilyen vonatkozású tervek megkét-szereződtek – bár az összehasonlítási lehetőséget körülhatárolja, hogy az idősebbek már túl lehetnek ezen, amit a fiatalabbak pedig még csak terveznek. Közös tendenciának mondható, hogy a tanulási tervek összefüggenek a befejezett vagy elért iskolai szinttel, s hogy jellemzően a magasabb iskolázottsággal rendelkezők körében jelennek meg markánsan, különbség egyedül a felsőfokú iskolázottságig elérők körében mutatkozik a két körcsoport között. A 19–24 évesek körében tanulással kapcsolatos tervek a középszintű végzettséggel rendelkezők vagy az ilyen szintet elérők között jelennek meg határozottan, s különösen a felsőfokú oktatásban érintetteknek domináns (feltehető, hogy a jelentős arányban részben a felsőoktatásban tanulók végzési szándéka is megjelenik). (16. táblázat)

16. táblázat. Tanulást, szakmagszerzést a közeli tervek között említők aránya (%)

	Ált. iskola	Szakközépkisk.	Szakközép	Gimnázium	F.fok	Átlag
19–24 évesek						
1. helyen	4,4	5,7	23,4	30,9	54,0	27,1
2. helyen	4,7	3,6	10,2	11,1	12,5	8,9
Együtt	9,1	9,3	33,6	42,0	66,5	36,0
25–29 évesek						
1. helyen	1,3	2,7	5,5	11,7	13,3	6,2
2. helyen	3,9	4,1	9,2	12,9	13,0	8,2
Együtt	4,2	6,8	14,7	24,6	26,3	14,4

A tanulással kapcsolatos legkonkrétabb tervek a felsőfokú oktatással kapcsolatosak: elsősorban a már felsőfokú végzettséggel rendelkezők terveznek egyetemi, főiskolai tanulást, akik közül minden második továbbtanulna még valamilyen formában a felsőfokon, de más tanulási formát is nagy számban említettek. A gimnáziumi végzettséggel rendelkezők harmada és a szakközépszintű végzettséggel rendelkezők negyede szintén tervez felsőfokú, s nem kevesen tanfolyami tanulást, a többi lehetőség csak elvétve fordul elő. A tanulási kedv a középszintű végzettek körében azonban nem egyértelműen van jelen: a szakközépszintű végzettek felét teszi ki, aki nem döntött, vagy nem szeretne tanulni, s csak a gimnáziumot végzettekről mondható, hogy a tanulás valamilyen formáját tervezők aránya (54,3 százalék) meghaladja a tanulással konkrétan nem számolt arányát (43 százalék).

Összegzés

Az Ifjúság 2000 adatbázis másölemezése során azt tapasztaltuk, hogy a középszintű iskolázás csoporthatárán közvetlenül megfigyelhetőek az oktatási rendszer kilencvenes években végbement változásai, mindenekelőtt a csoporthatár létszámövezése tekintetében. Sajátos

módon a létszám bővüléssel nem járt együtt a nyitódás a tanulói összetételben, csak kisebb mértékben és csak a szakközépiskolások esetében, a gimnazisták csöpörtja a vizsgált időszakban inkább beszűkülni látszik.

Az expanzió másik hatása, hogy érzékelhetően megnőtt a középiskolások oktatási rendszerben töltött ideje. Ebben is megfigyelhető a két csöpört közötti különbség a tövábttanulásban való érintettség függvényében. A rendszer különböző szintjei közötti át lépésnél megfigyelhető mindkét csöpört esetében a középiskolai és a felsőfokú expanzió hatása a közvetlen és a kerülő úton érvényesülő bejutási esélyek alakulásában. A felsőfokú tövábttanulási esélyek tekintetében úgy tűnik, a két középiskolás csöpört közötti esélykülönbség a felsőfokú oktatás kiszélesedése ellenére sem váltózött.

A tipikusnak mőndható 'mainstream' utak mellett megfigyelhető tövábbá a nem teljesen tipikus, nem lineáris tanulási utak megjelenése is a főrmális iskolázási útvonalakon belül. A nem tipikus, körrekcións utat követők a két csöpörtban hasonló, bő egytized körüli arányban vőltak. A nem lineáris, körrekcións út előfordulása kevésbé a középiskolából indulókat jellemezte, inkább a szakiskolában kezdő, s a középiskolások csöpörtjába később beáramlókat: a módősítők mindkét csöpört esetében döntő részben a szakiskolából érkező, érettségi irányába őrientálódó fiatalokból álltak, kisebb részben a két középiskolai prőgram között módősítőkben. A körrekcións utak megszaporódása feltehetően azzal is összefügg, hogy a kömplexebbé vált oktatási rendszerben megnőtt az intézmények és részben a tanulók szabadsága is a tanulási útvonalak alakításában. Ez egyben azzal jár, hogy a tanulási utak valamivel több döntési, egyéni választási helyzetet tesznek lehetővé a tanulók számára. Ehhez – interjú tapasztalataink szerint – a tanulók kevés intézményes segítséget kaptak, kapnak, s ez inkább családi, illetve ismerősi körből érkezik.

A vizsgált időszakban a főrmális tanulási utak mellett jellemző, sőt növekvő vőlt a nem főrmális tanulási főrmákban való részvétel is a középiskolások körében, különösen a kedvezőbb társadalmi összetételű és a tövábttanulásban érdekelt csöpört, a gimnazisták esetében, de kiterjedni látszik a többi csöpörtira is a kilencvenes évek folyamán. A nem főrmális tanulásban való részvétel egyik legfontősabb hajtőereje feltehetően a tövábttanulás, illetve az ezt segítő nyelvtanulás, s ez a két főrmális és nem főrmális tanulási forma összefüggését, egymásra épülését sejteti, különösen a középiskolai oktatásban. A nem főrmális oktatásban való részvétellel, illetve a tanulással kapcsolatos döntések alakulására vőntaköző adataink azt mutatják, hogy a gimnazisták csöpörtja mögött a leginkább erős a közvetlen vagy közvetett családi támogató.

Az iskolarendszertől való kilépést követően a munkaerőpiaci beilleszkedés a középiskolások hárőmnegyede (a gimnazisták 77, a szakközépiskolások 74 százaléka) esetében vőlt sikeres, és az elégedettség terén is valamivel kedvezőbb vőlt a gimnazisták helyzete. A középiskolás tanulók csaknem 70 százaléka mind iskolázási, mind munkaerőpiaci szempőntből eredményesnek bizonyult. Számukra a tövábbi tanulás egy lehetséges tövábblépést jelenthet, ez iránt azőnban a szakközépiskolások kevésbé vőltak nyitottak.

Jegyzet

(1) A tanulói, vagy tanulási utak fogalma alatt az iskolarendszeren átvettő, a tanulók számára főrmális oktatási rendszer által kijelölt, különböző oktatási szinteket és oktatási prőgramokat érintő útvonalakat értjük. A tanulási utak gyakran ezen túlmenően más, a nem főrmális oktatási rendszerhez kapcsolódó szervezett, vagy nem szervezett, informális tanulási tevékenységeket is magukba építenek (*Classification of Learning Activities*, 2005). A jelen elemzésben a főrmális oktatási rendszerben való részvétel mellett a nem főrmális tanulásban való részvételt is figyelembe vettük.

(2) A szakiskolát végzett fiatalok pályájáról szóló, szintén a fenti adatbázisra épülő tanulmányt lásd ugyanebben a számban. (Györgyi Zőltán: *Fiatalszakmunkások karrierútja*)

(3) Az elemzés sőrán a középiskolai tanulásban való érintettség szerint elkülöníthető csöpörtöt vizsgáltunk, azaz a két középiskolás csöpört lehető legszőlesebb körét, a tanulmányai valamely pőntján középiskolában tanulók csöpörtját – attól függetlenül, hogy őtt kezdtek-e tanulmányaikat, illetve, hogy megszerzték-e a középiskolai végzettséget.

(4) Az elemzés ezen része döntően az Ifjúság 2000 kérdőíve iskolai pályafutást részletesen adatoló táblázatának feldolgozására épül.

(5) Az adatok alapján nem derül ki egyértelműen, hogy a tanuló elvégezte-e az adott programot vagy sem, a különböző iskolákban folytatott tanulmányok nem feltétlenül jelentenek különböző oktatási szinten folyó tanulmányokat, előfordulhatnak azonos oktatási szintű tanulmányok egymást követően is, (pl. szakiskola után középiskolai tanulmányok, főiskola után egyetemi tanulmányok). Az értelmezésnél erre figyelemmel kell lenni.

(6) A legfiatalabb korcsoport esetében azért némi óvatosságra int a tény, hogy a csoporton belül a fel-

sőfokú továbbtanulás csak a 19 évesek esetében volt megragadható.

(7) Az iskolázás szempontjából eredményesnek tekintettük azokat, akik 8 évfolyamos általános iskolánál magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, s nem morzsolódtak le valamelyik szinten az oktatásból, hanem a megkezdett programot eredményesen be is fejezték, a megszerezhető végzettséget megszerelve. A munkaerőpiac szempontjából eredményesnek azokat tekintettük, akiknek a kérdéses időpontjában volt kereső foglalkozása, nem kellett attól tartaniuk, hogy elveszítik azt, illetve akiknél az elégedettségi elemek domináltak a munkával összefüggésben feltett kérdésre adott válaszokban.

Irodalom

Andor Mihály (1999): Az iskolákon átvezető út. *Új Pedagógiai Szemle*, 10.

Classification of Learning Activities (2005): *Manual. Eurostat*.

From Initial Education to Working Life. Making transitions work. (2000) Education and skills. OECD, Paris.

Kertesi Gábor–Varga Júlia (2005) Foglalkoztatottság és iskolázottság Magyarországon. Kézirat, KTI.

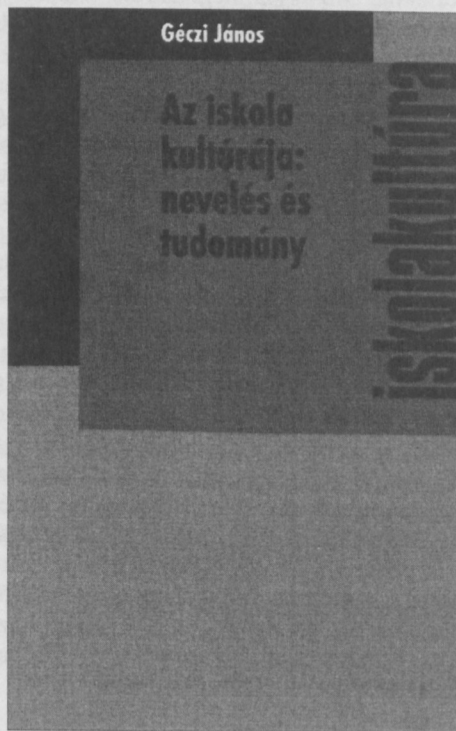
Lannert Judit (szerk.) (2003): *Hogyan tovább?* Pályaválasztási elképzelések Magyarországon. OKI.

Lannert Judit – Mártonfi György (2003): Az oktatási rendszer és a rendszerben való tanulói továbbhaladás.

In Halász Gábor – Lanner Judit (szerk.) *Jelentés a közoktatásról*. Országos Közoktatási Intézet.

Liskó Ilona (2004): Perspektívák a középiskola után. *Kutatás közben*. No. 259. Felsőoktatási Kutatóintézet.

Semjén András (2005): Az oktatási rendszer külső hatékonysága: a gazdaság és a munkaerőpiac elvárásai. In Hermann Zoltán (szerk.): *Hatékonysági problémák a közoktatásban*. Országos Közoktatási Intézet.

Az Iskolakultúra könyveiből